

הישוב הקהילתי

הקדמה

הרשימה אינה מחקר אלא הצעה למחקר.

את ההתיישבות היהודית החדשה בארץ ישראל ניתן לחלק לשלוש צורות התיישבות בשלוש תקופות.

המושבות: כ- 60 מושבות הוקמו ברובן בתקופת העלייה הראשונה והשנייה. התבססו על חקלאות פרטית ובעלות פרטית על הקרקע והבתים. המתישבים היו משפחות מהישוב הישן ועולים ביוזמת "חובבי ציון".

"ההתיישבות העובדת": מראשית המאה העשרים ובעיקר משנות העשרים של המאה. "ההתיישבות העובדת" כוללת בעיקר קיבוצים ומושבים בחסות ההסתדרות והסוכנות היהודית. המתישבים ברובם צעירים רווקים.

הישובים הקהילתיים: משנות השבעים של המאה העשרים ועד ימינו, כאשר המתישבים הם בעיקר משפחות. היום זאת הצורה היחידה של ישובים חדשים.

המונח "התיישבות" מתייחס כאן להקמת יישובים חדשים.

היווצרותם של היישובים הקהילתיים, השפעתם על המושבים והקיבוצים, והמאפיינים השונים של יישובים אלה טרם זכו למחקר.

ההתיישבות הקיבוצית

השיטה הקיבוצית והתנועות הקיבוציות נוסדו בעיקר בשנות העשרים של המאה הקודמת והיו עד להקמת המדינה שיטת ההתיישבות המוצלחת והמובילה של הציונות. (הדברים כאן מתייחסים לקיבוצים, המושבים מחייבים דיון נפרד).

עד מלחמת העולם השנייה והקמת המדינה גדל ברציפות מספר הקיבוצים וגדלה האוכלוסייה הקיבוצית. בתקופה זו הייתה לקיבוצים תרומה גדולה ומרכזית בתנועת העבודה, בהתיישבות וקביעת גבולות המדינה, בחקלאות, ביצירת התרבות העברית, בביטחון, בקליטת העלייה ובתנועה החלוצית בגולה.

ההתיישבות הציונית בארץ ישראל החלה בסוף המאה ה-19 בהקמת המושבות. משנות העשרים ועד אמצע שנות השבעים של המאה העשרים נעשו מרבית המושבות לערים ועיירות, הסתיימה שיטת המושבות כדרך התיישבותית והמושג "התיישבות" נעשה זהה רק להקמת יישובים חקלאיים, שיתופיים (קיבוצים, מושבים ומושבים שיתופיים), על אדמת הקרן הקיימת, בזכות המשק והישוב, "בעקרון העבודה העצמית" ועל ידי "תנועה התיישבותית" מוכרת במסגרת "המרכז החקלאי" של ההסתדרות ובמימון הסוכנות היהודית.

במהלך מלחמת השחרור ומייד לאחריה הוקמו כעשרים וכמה קיבוצים, בעיקר בשטחים שנכבשו על ידי צה"ל וננטשו על ידי האוכלוסייה הערבית.

תוך שנים ספורות עזבו מרבית חברי הקיבוצים החדשים והם נשארו ברובם ישובים קטנים עם פחות ממאה חברים, הנאבקים נואשות במשך עשרות שנים, בתנאי עוני ודלות קשים ("תנאים חלוציים") על קיומם החברתי והכלכלי בעזרת גרעיני השלמה שנשלחו על ידי התנועה ובאו ועזבו, ובעזרה כלכלית של המדינה.

מאז אמצע שנות החמישים של המאה הקודמת, פרט להצלחות ספורות, פסקה כמעט לחלוטין ההתיישבות (הקמת ישובים) של התנועה הקיבוצית שעברה למאמץ הישרדותי קשה ומתיש. גם מרבית הקיבוצים הוותיקים סבלו מקיפאון והזדקנות דמוגרפית. ההתיישבות הקיבוצית נעשתה כמעט רק על ידי היאחזויות נח"ל שאוכלסו על ידי חיילים בשרות חובה ועל ידי בוגרי תנועות הנוער, במהלך שרותם הצבאי, לפני השחרור והעזיבה.

למאמץ לחידוש ההתיישבות הקיבוצית לאחר מלחמת 1967 על ידי 14 קיבוצים חדשים בגולן, בפתחת רפיח, בבקעת הירדן ובגוש עזינן לא היה המשך וגם הם נשארו, ברובם, קטנים עם אוכלוסייה מתחלפת ("תחנת רכבת"), ללא צמיחה דמוגרפית.

לא היה ניתן להקים קיבוצים חדשים בגלל מחסור בכוח אדם אותו נאלצו התנועות הקיבוציות להפנות להישרדות הישובים שסבלו מעזיבות רצופות של חבריהם.

התסכול מהחידלון ההתיישבותי של הקיבוצים החריף נוכח ההצלחה המטאורית של גוש אמונים ו"אמנה", שהקימו מ-1975, תוך שנים ספורות למעלה ממאה ישובים ("התנחלויות"), חלקם עם מאות רבות של מתיישבים.

ההסבר הנפוץ לכישלון ההתיישבותי של הקיבוצים וההצלחה ההתיישבותית של גוש אמונים הוא בשקיעה האידיאולוגית, הפוליטית והחינוכית של הצינות החילונית של תנועת העבודה והעברת "דגל" הצינות וההתיישבות לצינות הדתית.

מטרת הדברים הבאים היא לבחון הנחה זו.

מה קרה?

במרבית המקרים כאשר ארגון מצליח מפסיק לתפקד הסיבה לכך היא בשינויים משמעותיים בסביבה הרלוואנטית ואי התאמת הארגון לסביבה החדשה. הקמת המדינה והעליה ההמונית היו בהחלט "סביבה חדשה".

הסיבות לכישלון ביכולת להשתנות כדי לשרוד בסביבה החדשה הן לרוב: הצלחה גדולה לאורך שנים בעבר; מנהיגות כריזמטית, וותיקה ועתירת ניסיון;

הארגון רווי בנאמנות לאידיאולוגיה שהוכיחה עצמה בעבר ומתיימרת להיות נכונה תמיד ואפילו נצחית.

להלן מרבית המאפיינים של ההתיישבות הקיבוצית שהתאימו והצליחו במחצית הראשונה של המאה העשרים ולא התאימו למדינת ישראל מאז הקמתה.

בשונה מההתיישבות של העלייה הראשונה, ההתיישבות הקיבוצית לא נעשתה על ידי משפחות אלא כמעט רק על ידי צעירים וצעירות מהגולה ומתנועות הנוער בארץ, רווקים חסרי בגרות, ניסיון, וקביעות ומחוסרי כל אמצעים שכונו "חלוצים".

הישוב חייב היה לכלול במסגרתו את המשק ומקומות העבודה של כל תושביו.

המוסדות הציוניים והמדינה קיבלו את הקביעה שישוב חייב להיות חקלאי ושיתופי, להיות קיבוץ, מושב או מושב שיתופי ולהשתייך לאחת מתנועות ההתיישבות הממוסדות.

מוסדות הציונות והמדינה נדרשו לשלם את מלוא מחיר ההשקעה של היישוב, המגורים והמשק ולעזור בקיומו, לפחות בשנים הראשונות.

מהסיבות של מחסור בקרקעות ובמים ובגלל המחיר הגבוה של הבניה ואמצעי היצור "המוסדות" הגבילו את גודל הישוב ואת מספר היישובים החדשים.

הישובים הקיבוציים חייבים היו להיות, לפחות בעיקרם חקלאיים עם חקלאות פשוטה המחייבת שטחי קרקע גדולים. עיקרון העבודה העצמית והמבנה הכמעט אוטרקי של השירותים והשירותים היצרניים, בייחד עם עיקרון העבודה העצמית חייב עבודה פיזית פשוטה של מרבית המתישבים ועבודה בשירותים של הנשים.

רמת החיים הצנועה של הקיבוץ סופקה לחברים באופן כמעט זהה ושווה במצרכים ולא בכסף.

השוויון והקולקטיביות המהודקת ששירתו את המשימות הכיבושיות של הקיבוצים והלהיבו לזמן מוגבל את הצעירים בוגרי החלוץ בגולה ותנועות הנוער בארץ, אבל כבר לא התאימו בשנות המדינה.

כל אלה הביאו לזרימה רצופה של עוזבים מהקיבוצים שנאבקו בקושי רב והולך על הישרדותם.

מהעשורים האחרונים של המאה העשרים נפסקה, כמעט לחלוטין, הקמתם של קיבוצים (ומושבים!) חדשים.

הישובים החדשים הם "ישובים קהילתיים" בלבד.

מ-1975 הוקמו למעלה ממאה ישובים חדשים, רובם ככולם "ישובים קהילתיים".

גם מרבית הקיבוצים והמושבים נעשים בתהליך מהיר יחסית, דומים יותר ויותר ליישובים קהילתיים מסוגים שונים.

נראה שהישוב הקהילתי לסוגיו הוא המתאים לישראל של סוף המאה העשרים ותחילת המאה העשרים ואחת.

שקיעת ההתיישבות הקיבוצית בשנות המדינה, והאטרקטיביות וההצלחה של הקיבוצים המתחדשים במאה העשרים ואחת מצביעים על כך שהסיבות לקיפאון ולמשבר של הקיבוצים והתנועות הקיבוציות אינן פוליטיות, אלא נבעו מהתיישנות השיטה הקיבוצית ופיגור בהתאמתה לסביבה משתנה שעשו אותה לאי-רלוואנטית.

כפ"ת, מרכז כפרי, ומצפה.

כמו הקיבוץ, גם היישובים הקהילתיים צמחו "מלמטה" ולא תוכננו מראש על ידי מוסדות המדינה והציונות.

המחסור בקרקע חקלאית ובמים בגליל, וביהודה והשומרון מנע את האפשרות להקמת מושבים והמחסור במתיישבים לא אפשר הקמת קיבוצים. גם המחירים הגבוהים של הבניה התקציבית והצורך בתקצוב אמצעי היצור מנעו כמעט לחלוטין הקמת יישובים חדשים.

המחלקה להתיישבות של הסוכנות ויושב הראש שלה הגיבו בתכנון וניסיונות הקמה של צורות התיישבות לא חקלאיות ויישובים ללא מתיישבים ("בינתיים")... היאחזויות הנח"ל היו "יישובים" זולים ללא מתיישבים, אמצעי יצור וללא דירות... הכפ"תים (כפרי תעשייה) היו ניסיון כושל להקים מושב שיתופי שכל חבריו עובדים במפעל התעשייתי שיוקם עבורם ועבודתם במפעל היא תנאי להמשך מגוריהם ביישוב.. המרכזים הכפריים נועדו לספק שירותים ליישובים סביבם כאשר תושבי המרכזים, שאינם קבועים, גרים בדירות שכורות והמשך הימצאותם במרכז הכפרי מותנית בעבודתם בשירותים ליישובים בסביבה. המעבר מפרדות וחמורים לרכבים ממונעים הפך גם את "המרכזים הכפריים" למיותרים, כאשר המתיישבים יכלו להגיע בקלות למרכז המדינה. "המצפים" היו מין יישובים קטנים ללא משק שנועדו, לכאורה, לבחון את האפשרות להקמת יישוב במקום.

כל המצפים, הכפ"תים והמרכזים הכפריים כשלו ונעשו תוך זמן לא ארוך ליישובים קהילתיים.

ישוב חדש חייב בזמנו, שלבים חוקיים ובירוקרטיים שנעשו, ברובם, קשים ובלתי רלוואנטיים.

הקמת היישוב ומיקומו נעשו בוועדת השרים להתיישבות שהייתה משותפת לממשלה ולמחלקה להתיישבות של הסוכנות.

הקצאת היישוב ("המשבצת") לאחת מתנועות ההתיישבות המוכרות הייתה חובה ונעשתה על ידי "ועדת גבתי" של המרכז החקלאי ההסתדרותי, בה היו מיוצגות כל התנועות.

הישוב היה חייב להיות קיבוץ, מושב, מושב שיתופי, מרכז כפרי או כפר תעשייתי, שהיו מבנים מפורטים וקשוחים המוגנים בעזרת אידיאולוגיה, חקיקה, שליטה של "ניר שיתופית" ההסתדרותית ותקנונים מפורטים וכמעט בלתי ניתנים לשינוי, ובנוסף שייך לאחת "התנועות" המפלגתיות (4 תנועות קיבוציות וכמה תנועות מושביות).

תכנון הישוב והקמתו, שכוללים מימון מלא של הבניה ואמצעי היצור, היו באחריות המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית (שנקראה "מעבר לקו הירוק", "החטיבה להתיישבות של ההסתדרות הציונית").

התנועות הקיבוציות השקיעו מאמצים ואמצעים עצומים בשימור המבנה והאידיאולוגיה שהתקשו לתפקד. המאמצים כללו הנהגה "היסטורית" צנטרליסטית וסגורה השולטת במנגנונים עם מאות עובדים, "פעילים", "מדריכים" ו"מלווים" בישובים ובאזורים, תקנונים וחקיקה המקשה על שינויים, ועידות ומועצות, סמינרים "רעיוניים", תנועות נוער, הוצאות ספרים, ביטאונים, כתבי-עת ועיתונים תנועתיים.

1975 שנת "לידתו" של היישוב הקהילתי.

שנת ההגדרה התכנון המפורט, וקביעת השם, של "הישובים הקהילתיים" היא 1975. ההכרה הממשלתית ב"ישוב הקהילתי" כשיטת ישוב והתיישבות לגיטימיות וההכרה בישובים הקהילתיים נעשתה לאחר המהפך של מאי 1977.

בשנת 1975 הממשלה הייתה בראשות מפלגת העבודה. ישראל גלילי יו"ר ועדת השרים להתיישבות וגבתי יו"ר הועדה של המרכז החקלאי ההסתדרותי. ב-1977 בממשלת הליכוד יו"ר ועדת השרים להתיישבות היה אריק שרון.

מ-1977 החלה תנופת הקמת ישובים קהילתיים ביהודה ובשומרון וב-1979 ההחלטה, ביוזמתו של אריק שרון, על 26 "המצפים" בגליל שהיו דה פקטו ישובים קהילתיים אף כי נקראו עדיין בשם האנכרוניסטי "מצפים".

ב-1975 היו מספר ישובים מאושרים על ידי הממשלה וגרעינים לישובים הנמצאים בתהליכי אישור, שאינם מושבים או קיבוצים, אינם חקלאיים, ואינם מאורגנים ב"תנועה התיישבותית". כמו כן כמה "כפ"תים" ("כפרים תעשייתיים") וכמה "מרכזים כפריים", שהמבנים הארגוניים שיועדו להם על ידי המחלקה להתיישבות של הסוכנות ופרופסור רענן ויץ יו"ר המחלקה להתיישבות, לא הראו יכולת מימוש וקיום. כל אלה כאילו "ציפו" להיווצרותו של "הישוב הקהילתי".

להלן הישובים והגרעינים האלה.

הגרעינים והיישובים ב 1975 (שנתיים לפני "המהפך").

כפ"תים. (כפרים תעשייתיים).

בני יהודה בגולן. הוקם ב 1972 "ככפר תעשייתי" לעובדי מפעל תעשייה בבעלותם של התעשייה האווירית והסוכנות ו"מרכז כפרי" ליישובים החקלאיים בדרום הגולן. התושבים גרו בשכירות בבתיים של החטיבה להתיישבות והימצאותם בישוב הייתה מותנת בעבודה במפעל התעשייה האווירית. מבנה היישוב לא יכול היה להתקיים והיו סכסוכים בלתי פוסקים בין המפעל, החטיבה להתיישבות והתושבים. עובדים שנטשו את עבודתם במפעל של התעשייה האווירית נדרשו לעזוב את הישוב על משפחותיהם... היום בני יהודה הוא ישוב קהילתי גדול.

גנת. "גרעין נחל תעשייתי" בגוש הדתי במרכז גולן. בספטמבר 1975 עלה הגרעין לנקודת הקבע. כ"מושב שיתופי תעשייתי" שלא צלח. ב 1977 שונתה ההגדרה ל "מרכז אזורי". היום ישוב קהילתי בשם חיספין עם מאות משפחות.

אלעזר. "מושב שיתופי תעשייתי" הוקם באוקטובר 1975 בגוש עציון מיועד לעולים מארצות הרוחה. היישוב לא צלח. ב 1988 הגרעין התפרק והישוב הפך לקהילתי. היום ישוב קהילתי עם מאות משפחות.

מרכזים כפריים.

אבשלום בפתחת רפיח. הישוב התפרק קרוב להקמתו...

אלון שבות בגוש עציון. הוקם ב 1970 נועד להיות "מרכז כפרי" ליישובי גוש עציון ולאכלס את עובדי ומורי ישיבת הר עציון שיגורו בשכירות בדירות שיבנו על ידי החטיבה להתיישבות. אלון שבות היה, לכאורה, "מרכז כפרי" אך הבתים נבנו על ידי התושבים שעבדו בחלקם בירושלים. למעשה היה זה "ישוב קהילתי" לפני היותם הפורמלית והממסדית של המושג והשם "ישוב קהילתי". היום אלון שבות הוא ישוב קהילתי עם מאות משפחות.

גרעינים ליישובים ולערים בתהליכי הקמה

גרעין ימית. ב 1972 החלטת הממשלה על ימית. בתחילת 1975 - ראשית האכלוס. כשמונים משפחות עולים מבריה"מ וארצות הברית, במרכז הקליטה בעתלית, שהתארגנו ביוזמת עוזי גדור ל"אגודה שיתופית להתיישבות עירונית וקליטת עליה בע"מ" והמתינו (חלקם במרכז אבשלום) להשלמת הבניה של השכונה הראשונה בעיר המתוכננת. (על עוזי גדור בהמשך)

עפרה. באביב 1975 גרעין עופרה ישב באישור הממשלה במחנה הנטוש של הצבא הירדני בעין יברוד בתנאים זמניים כמו של קיבוץ והמתין לאישורה של

הממשלה ליישובו. הגרעין היתלבט לגבי המבנה. בעזרת עוזי גדור החליט להיות "ישוב קהילתי".

גרעין מערב השומרון. הגרעין הוקם ב-1973. התיישבותו במסחה מזרחית לכפר קאסם אושרה בוועדת השרים ב-1 במרץ 1977. היום מועצה מקומית אלקנה.

גרעין לקצרין. גרעין משפחות שהמתין לגמר בניינה של השכונה הראשונה של העיר. הגרעין הוקם ביולי 1975, שנתיים לפני אכלוס קצרין.

גרעין גילון. גרעין עובדי רפאל להתיישבות בגליל התארגן ב-1974. הגרעין כלל עשרות רבות של משפחות שביקשו להקים ישוב לא חקלאי בגליל. בהמשך הגרעין היתפלג בינואר 1978 למשפחות שהצטרפו לתנועת המושבים והקימו את עצמון, ומשפחות שקיבלו את חסות ארגון המושבות, התעקשו להקים כפר קהילתי (בקשר עם עוזי גדור) והקימו את יובלים. היום שני היישובים הם יישובים קהילתיים גדולים ומשגשגים. "גרעין גילון" מוצאותיו ותולדותיו וכן תולדותיהם של עצמון ויובלים מדגימים ומתעדים את סופם של צורות ההתיישבות הישנות ועלייתו של היישוב הקהילתי.

גרעין מעלה אדומים. ישב במבנים זמניים באזור התעשייה- "מישור אדומים". בגרעין היו כמה עשרות משפחות שבהמשך התפלגו לקבוצה שהתכוונה שמעלה אדומים תהיה עיר וקבוצה שנקראה "מעלה אדומים ב'" (היום כפר אדומים) בהנהגתו של מוני בו ארי. "כפר אדומים", עלה להתיישבות כישוב קהילתי ב-1979 היום ביישוב מאות משפחות.

אחרים

אופירה. ישוב שהתפרנס מתיירות, צורת התיישבות לא מוגדרת, לא בתנועה התיישבותית.

קריית ארבע. עדיין לא נקבעה הגדרתה כמועצה מקומית.

הר גילה. בית ספר שדה ומגורי עובדים דרומית לירושלים עדיין לא אושר כישוב.

הייתה גם יוזמה של בני מושבים ב"פרוזדור ירושלים" להקים "מושב לא חקלאי".

מעניין: לא פחות מחמישה יישובים טוענים בביטחון שהם "היישוב הקהילתי הראשון": יובלים בגליל, אלון שבות בגוש עציון, עופרה וכפר אדומים בחבל בנימין, ואפילו תמרת בעמק יזרעאל. בכותרת של האתר הרשמי של תמרת כתוב "היישוב הקהילתי הראשון".

"ארגון הישובים" ב-1975.

קיומם של הישובים והגרעינים המאושרים או בתהליכי אישור על ידי הממשלה והיותם לא חקלאיים, לא שיתופיים ולא שייכים לתנועה ההתיישבותית, ביחד עם השאיפה לעוד ישובים בשטחים הביאו ב-1975 לניסיונות להקמתה של תנועה התיישבותית חדשה. היוזמות היו של חנן פורת מ"גוש אמונים" ויהודה הראל מרמת הגולן. במשך 1975 היו ליוזמות ולתנועה שהוקמה, והתקיימה כשנה, שמות שונים, אופי שונה ומטרות שונות.

12.2.75 "הפורום לקידום ההתיישבות": ביוזמת חנן פורת ויהודה הראל התכנס לראשונה בביתו של יובל נאמן. בפברואר התכנס צוות ההתיישבות (של הפורום): יעקב איגס, חנן פורת, אלחנן דוידסון, יהודה הראל אסתר שפינאט, אהרון דויד, עוזי גדור. עוד מוזכרים בפורום: ארנסט וודאק, ד"ר עזרה זהר, יוספ'לה טבנקין, ישראל לברטובסקי.

אלחנן דוידסון, אסתר שפינאט, אהרון דויד ועוזי גדור הובאו על ידי יהודה הראל. יובל נאמן, יעקב איגס, עזרה זהר, ארנסט וודאק, ישראל לברטובסקי, יוספ'לה טבנקין הובאו על ידי חנן פורת.

בישיבת צוות ההתיישבות של "הפורום" התקבלו גם שתי החלטות: "התארגנות היישובים מעבר לקו הירוק: הוחלט להציע לישובים להתארגן באזוריהם כדוגמת יישובי הגולן ["ועד יישובי הגולן"]. במידה ותהיה התארגנות כזאת תעלה הצעה גם להתארגנות ארצית. באם תקום התארגנות כזאת יעמיד "הפורום לקידום ההתיישבות" את עצמו לרשות ולעזרת גוף זה". "תכנון מודל ליישוב מהיר וזול. אסתר, אלחנן ואייגס יכינו תוכנית מודל ליישוב מהיר וזול, בווריאציה של בנייה ביטחונית ושל בנייה קונבנציונאלית"...

19.3.75 "פגישת ישובים" במושב ארגמן. כולם מעבר לקו הירוק. בפגישה השתתפו פעילים מיישובים מסוגים שונים, כולם מעבר לקו הירוק: יהודה הראל, קיבוץ מרום גולן, דוד לוי מושב ארגמן, אלי סדן קשת, משה גורליק מושב רמת מגשימים, מוני בן ארי מעלה אדומים, משה לוינגר קריית ארבע, שמואלי מושב אליעד, יהודה ריינס מושב מחולה, איקי ששון מרכז בני יהודה, יצחק שלפרמן ימית. כמו כן השתתפו בפגישה כמה פעילים מ"הפורום לקידום ההתיישבות": ארנסט וודאק, יעקב איגס, ואלחנן דוידסון.

7.5.75 המועצה המיסדת של "ארגון היישובים הלא חקלאיים בהתיישבות החדשה". במועצה תהיה זכות הצבעה רק לצירי היישובים עלפי מספרי הנפשות בישוב. הגרעינים יוצגו על ידי משקיפים.

הכתובת של מכיני הארגון הייתה: אביגדור ורשה, קריית אונו. (אביגדור ורשה, ראש מועצת קריית אונו, יושב ראש ארגון "בני ברית", מקורב לחנן פורת ולגוש אמונים).

לאחר זמן קצר שונה שם התנועה ל"תנועת הישובים העירוניים החדשים". התנועה התקימה מראשית 1975 ועד תחילת 1976.

על מכתב בכתב יד ללא כותרת בחתימתו של עוזי גדור [להלן המכתב של עוזי], מזכיר התנועה, כתובה הכותרת: "ארגון הישובים העירוניים בהתיישבות החדשה". (על המכתב בהמשך).

בהצעתו של יהודה הראל התמנה עוזי גדור למנהל התנועה. בתיווכו של אביגדור ורשה הושג בתל אביב משרד בבניין "מרכז השלטון המקומי", שגם השתתף בתקציב התנועה ושילם שכר לעוזי.

ב 5.8.1975 עוזי גדור נכנס לעבודה מלאה כמזכיר התנועה.

ב 17.8.75 במועצת התנועה שנקראה "התנועה להתיישבות עירונית חדשה" נבחרו מוסדות התנועה, ונמסר שהתנועה נרשמה כ"אגודה עותומנית".

בראשית 1976 עם פרישתו של עוזי גדור נפסקה פעילותה של התנועה. עוזי המשיך לפעול "באופן פרטי" לעזור לגרעינים שהתאימו להיות "ישובים קהילתיים".

עוזי גדור

עוזי גדור חבר מושב בית הלוי. נולד ב 1935 בראש פינה, שרת בנחל בגרעין למעין ברוך. בוגר הפקולטה לחקלאות ברחובות ותואר שני בכלכלה חקלאית.

ב 1961 תכנן את חבל הבשור במסגרת המחלקה להתיישבות של הסוכנות בראשותו של רענן וייץ.

ב 1966 עסק מטעם משרד החקלאות בתכנון ושיקום חבל קאוזורין באיראן שנהרס ברעידת אדמה.

ב 1968-9 עמד בראש התכנון וראשית הביצוע של ההתיישבות בגולן כולל כבישים, סיקרי קרקע ומים, מיקום ישובים, כלכלה, חקלאות והעיר קצרין. עד היום ישוב הגולן נעשה בעיקרו על פי תוכנית זו.

ב 1970 תכנן מטעם צה"ל את ההתיישבות ב "מרחב שלמה" (דרום סיני) ואת אופירה (שרם אל שייך) תכנן את רצועת עזה מטעם משרד הביטחון (משה דיין): כלכלה, שיקום מחנות הפליטים, ישובים. באותה מסגרת תכנן את ימית כעיר הנמל הגדולה של הנגב, עיר עם שלוש מאות אלף תושבים. אירגן גרעין גדול של עולים מארצות הברית ומברית המועצות שהיה ראשית האכלוס של ימית.

1972-4 מונה על ידי המנכ"ל ד"ר פדה לראש אגף התכנון של משרד הבריאות ובנה את הפריסה הארצית של המערכת הבריאות: אזורים, מרפאות וכו' כפי שהיא קיימת עד היום.

ב 1975 ניהל את "תנועת הישובים העירוניים מעבר לקו הירוק", ממנה פרש תוך שנה בראשית 1976. "לא הארכת לי לשמש בתפקיד. מהר הבנתי שמדובר בתפקיד בעל גוון פוליטי שלא תאם לי" (עוזי גדור).

בשנים שלאחר 1975 שימש ארבע שנים עוזר ראש אגף התכנון של משרד הביטחון וצה"ל, תיכנן את פריסת הבסיסים ושטחי האש במדינה ובשטחים, תכנן כבישים ביניהם חוצה שומרון, מיקם את מעלה אדומים ועוד ועוד. עוזי גדור תיכנן וריכז את עבודת ועדת השרים בראשות אריק שרון לקליטתה של העלייה ההמונית מברית המועצות ואתיופיה. במשרד ראש הממשלה יצר תוכנית לפיתוחם של המגזרים הערביים והבדואים.

בשנת 2000 התקש לצאת לגמלאות כדי להתרכז בעבודה ספרותית במסגרת פרסם חמישה עשר ספרים (!).

ביתו של עוזי בנתה ברשת את "האתר הרשמי של עוזי גדור" בו ניתן לקרוא את זיכרונותיו, רבים מתכנוניו וכן את ספריו.

הישוב הקהילתי

באוקטובר 1975 פרסם עוזי גדור תזכיר מטעם "תנועת הישובים העירוניים החדשים", אותה ניהל: "הנדון: הישוב הקהילתי". "הגדרתה של צורת התיישבות חדשה המתייחסת לישוב קטן ממדים אשר ביסודו הוא בעל אופי עירוני".

בתזכיר הזה מופיע לראשונה השם "ישוב קהילתי".

התזכיר מציין את הישובים המצויים בתהליך הקמה או התארגנות לגביהם הגדרת היישוב הקהילתי רלוואנטית: אלון שבות, הר גילה, גרעין מערב השומרון, בני יהודה, עופרה, בני מושבי הפרוזדור [בני מושבים בפרוזדור לירושלים שלא היו "בן ממשיך" ורצו להקים מושב באזור ללא נחלות], גרעין עובדי רפאל בגליל.

לתזכיר צורף מסמך מפורט "המהווה הצעה ראשונית למסגרת עבור היישובים האלה ורבים שבדאי יתוספו אליהם".

תחת הכותרת "היישוב הקהילתי" פרט עוזי גדור לראשונה את המבנה של "הישוב הקהילתי" כפי שהוא קיים היום במאות ישובים. פרטי המסמך של עוזי גדור מובאים כאן בקיצור רב: ישוב לא חקלאי, של 250-500 משפחות. מבנה המתבסס על יחידות משפחתיות עצמאיות בכלכלתן, בענפי תעסוקתן ובבעלות על נכסיהן. אגודה שיתופית קהילתית, לא כלכלית, העוסקת בניהול חיי קהילה אינטנסיביים, שמירה וטיפוח אופי היישוב, קליטת משפחות מתאימות, רמת

שירותים גבוהה, פעילות תרבותית וחינוכית. להימנע ככל האפשר מכניסה לרשות הפרט אך ברור שידרשו אמצעים על מנת לשמור על אופיו של היישוב ולקיים את הפעילויות והשירותים השונים. יידרש תקנון מחייב אשר יקבע ויתעדכן על ידי האוכלוסייה ומוסדותיה. היחידה המשפחתית תקיים אורח חיים פרטי ועצמאי בכל הקשור למקורות תעסוקה וכלכלה ביישוב ומחוצה לו ותהיה בעלת יחידת הדיור שברשותה, אך חייבת להשתייך לאגודה השיתופית המקומית.

"בזכות נתוניו החברתיים... ונתוניו הפיזיים... עשוי היישוב הקטן להוות גורם מושך לאוכלוסיות ניכרות".

במסמך עוזי גדור מביא את התקווה: "החברה מוגבלת ההיקף, שהיא אף הומוגנית יותר, עשויה ליזום פתרונות לבעיות חברתיות שבחברות פתוחות [עירוניות] מתחבטים בהן ללא מוצא. בעיות גיל הזקנה, עבריינות נוער, עזרה הדדית ואחרות הינן חסרות מוצא בחברה הממתינה לפתרונות שיוצעו עליה מגבוה".

בזיכרונותיו כתב עוזי גדור: "היישוב הקהילתי היה תרומתי החשובה ביותר של אותה שנה, ואני מדגיש זאת נוכח מספר ניסיונות 'לגנוב' את הזכות על הרעיון ומימושו. לא היו לי שותפים בעצם הגותו, לא חנן פורת ולא יהודה הראל שהם בעלי זכויות רבות אחרות".

בדף ידיעות מספר 5 של "תנועת היישובים העירוניים החדשים" כתוב: "הרעיון לצורת התיישבות חדשה אשר תשלב בתוכה מסגרת חברתית סגורה עם רקע כלכלי אישי חופשי הועלה וגובש במסגרת תנועתנו".

בסוף 1975 הסתמן שחנן פורת מתכוון לעשות את "תנועת היישובים העירוניים החדשים" לתנועת ההתיישבות של "גוש אמונים" מה שהביא לפרישתו של עוזי גדור שעבר לעבודה במשרד הביטחון ולהפסקת קיומה של "התנועה", וב 1978 להקמת "אמנה", תנועת ההתיישבות של גוש אמונים.

גם מעבודתו במשרד הביטחון המשיך עוזי בקשר עם היישובים, סייע בגיבוש התקנון, ברישום האגודה השיתופית כאגודה להתיישבות קהילתית בע"מ ובניסיונות להשגת הכרה של המדינה, המרכז החקלאי והמחלקה להתיישבות ביישובים ו"ביישוב הקהילתי" כצורת התיישבות מוכרת.

עוזי גדור כתב: כשנתיים מאוחר יותר [מפרישתו מ"תנועת היישובים העירוניים החדשים"] בהיותי באג"ת... הגיעה אלי קבוצת מדענים, עובדי רפא"ל ואמרו: הרמטכ"ל שלח אותנו אליך וטען שאתה יכול לסייע לנו. אנחנו רוצים להקים יישוב בגוש שגב... הצעתי להם לאמץ את רעיון 'היישוב הקהילתי'... "נסעתי צפונה להרצות בפניהם. כך הוקם היישוב יובלים ולאחר פילוג גם היישוב הקהילתי עצמון".

בקיץ 1977 הפגיש עוזי גדור את נציגי הגרעין של עובדי רפאל עם מייסדי עפרה ואלון שבות לדיון על מבנה היישוב הקהילתי. לאור המפגש כתבו בגרעין עצמון את "החוברת הכחולה" - תקנון בן כ- 20 עמודים...

המכתב של עוזי גדור

ב 1975 הוקצבו מספר אשקוביות לעובדים באזור התעשייה מעלה האדומים. על האשקוביות התחרו שתי קבוצות: קבוצה של דתיים וחילונים בחסות "ארגון הישובים העירוניים החדשים" - הגרעין שהקים בהמשך את כפר אדומים וקבוצה ירושלמית בחסות א. בן צילה ממועצת פועלי ירושלים, פעיל בחוג לשלמות הארץ במפלגת העבודה.

פרופסור אריה הראל מנהל בית החולים איכילוב וחבר החוג לשלמות הארץ במפלגת העבודה פנה בנושא שתי הקבוצות לעוזי גדור. עוזי שלח לפרופסור הראל מכתב מפורט, 5 עמודים בכתב יד על "ארגון היישובים העירוניים בהתיישבות החדשה". "המכתב (ללא תאריך, כנראה מהמחצית השנייה של 1975) נמצא בארכיון יד טבנקין" (ארכיון אריה הראל מיכל 61 תיק 5). נביא כאן כמה קטעים כלשונם.

... "ארגון היישובים העירוניים בהתיישבות החדשה.

רעיון הארגון אשר נועד לארגן את כל היישובים העירוניים מעבר לקו הירוק עלה בפגישות שקיימו נציגי יישובים שונים בחודשים מרץ-מאי 1975.

... "משהוצע לי לשמש מזכיר לארגון ביקשתי לעיין בנושא כחודשיים, וזאת על מנת לבחון:

-את הצרכים.

-עמדת היישובים ונכונותם לשתף פעולה.

-עמדת המוסדות.

בתום תקופת המבחן הבעתי את נכונותי לשמש בתפקיד בתנאי מפורש כדלקמן: -התנועה תפעל כגורם חיובי, אשר ישתף פעולה עם המוסדות, ילווה יישובים אשר אושרו כחוק ויפעל להקמת יישובים חדשים בדרך של שכנוע, קידום ידע ומגע עם המוסדות הרשמיים. זאת כאנטייתזה לשיטת גוש אמונים שדרכו התבטאה, עד כה, בפרסומת, בהפגנות והתנחלויות בלתי מאושרות.

הסברתי שעמדתי זאת נובעת מן האמונה שזו הדרך הבטוחה והמניבה ביותר. תנאי זה נתקבל והחל מה- 5/8 הנני עוסק בצורה מלאה בנושא הארגון".

... " בחינת מתכונת ליישובים קהילתיים.

אסיים סקירה זו בנושא שאנו עוסקים בו עקב בעייתם הספציפית של שניים מיישובנו (בני יהודה ואלון שבות). יישובים אלה אשר במתכונתם הנוכחית יגיעו

לכ- 150-250 יחידות דיור יחרגו ללא ספק ממסגרת של מרכז גושי או אזורי. על מנת לאפשר ליישובים אל להתקיים כישוב עצמאי וכן לאפשר להם לשמור על ייחודם, לבל יהפכו ליישוב עירוני חסר גבול (דבר שאינו רצוי לתושבים) הגענו להצעה בדבר צורה ארגונית חדשה אשר עשויה להוליד מסגרת התיישבותית חדשה ואשר אנו מכנים אותה "ישוב קהילתי".

הדגש במתכונת המוצעת הוא לבסס את הישוב על מסגרת ארגונית שעיקרה הוא: המבנה הקהילתי והמעורבות הקהילתית (זאת בניגוד למתכונת הקיימת ליישובים קטנים שעקרונם הוא- כלכלי, חקלאי או תעשייתי).

ציבור אנשים המתגורר בישוב קטן, מקיים אורח חיים ומסגרות חברתיות ושירותיות משלו, דבר הכרוך במעורבות אישית רבה, בדומה למצוי במושבים או קיבוצים, ואשר עד כה יוחד להתיישבות חקלאית. כלכלתם של יישובים מסוג זה עשויה להתבסס הן על תעסוקה במקום (מפעלים קטנים והספקת שירותים לסביבה). והן על תעסוקת חוץ.

נקודת המוצא היא שאיכות חיים שניתן להשיגה ביישובים קטנים תהווה גורם מושך לאוכלוסייה רחבה והקמתם של יישובים בעלי מסגרת מן הסוג המוצע תתרום לאיכות החיים בארץ בכלל, וליישובם של אזורים בהם מתבקשת התיישבות יהודית"...

... "בברכה עוזי גדור."

ההכרה ב"ישוב קהילתי".

היישובים הקהילתיים נאבקו להכרה בהם כצורת יישוב לגיטימית על ידי המחלקה להתיישבות של הסוכנות, הממשלה, המרכז החקלאי והתנועות ההתיישבותיות כיישובים קהילתיים שאינם חקלאיים, ללא משק, וללא "תנועה מיישבת".

משה מרחביה שהיה המזכיר הראשון של עפרה התראיין על אירוע שהיה, כנראה, בחודשים האחרונים לפני המהפך של 1977 כאשר הוא ופנחס ולרשטיין זכו להיפגש עם ועדת גבתי בה היו מיוצגות התנועות ההתיישבותיות ולנסות לשכנע שאפשרית אגודה שיתופית במובן החברתי ולא במובן הכלכלי. "אפשרו לנו לדבר. פרשנו לפניהם את המצע החברתי והאידיאולוגי שלנו. כשסיימנו הגיחוכים לא הותירו מקום לספק; המפגש לא הניב מאומה" ... "כאן ראוי לציין שהוגה רעיון הישוב הקהילתי היה עוזי גדור... על פי חזונו, ששורטט גם הלכה למעשה כמודל כתוב ומובנה, מבוסס על שיתוף חברתי בלבד. השיתוף הכלכלי המאפיין את הקיבוצים והמושבים אינו כלול בו. הוא חיפש 'למכור' את הסחורה שלו. הרגשנו שהמודל שלו מתאים לנו כמו כפפה ליד 'קנינו'."

כעבור שנים משה מרחביה נזכר ומספר לעוזי גדור על פגישה כנראה ב-1975: "אתה זוכר עוזי, איך הלכנו לפגישה עם סנטה יוספטל, ראש המרכז החקלאי

(גוף [הסתדרותי] שאיגד את כל תנועות ההתיישבות) וביקשנו להצטרף כתנועת היישובים הקהילתיים. סנטה שאלה כמה ישובים מונה התנועה ואתה ענית, כרגע שישה אבל יהיו עוד. ואז גיחכה הגברת ואמרה, יש 300 קיבוצים ו 300 מושבים ואתם רוצים להצטרף עם השישה שלכם?"... "כמה שנים עברו מאז? חמש עשרה? כמה מושבים העונים על הגדרת מושב נשאר ו כמה קיבוצים לא הופרטו? ומאיך. כל הארץ מלאה ישובים קהילתיים".

ב 25 לינואר 1977 הבהיר השר גלילי לגרעין עובדי רפאל שאין כל אפשרות להתיישבותם כל עוד לא יצטרפו לתנועה. מומלץ לתנועת המושבים.

יעקב ליכטר מייסד ומרכז גרעין עובדי רפאל להתיישבות בגליל, מספר על הקמת הגרעין ב 1974: "רבה הייתה תדהמתנו משקיבלנו את תשובת המחלקה להתיישבות. התשובה הייתה שהמחלקה לא תאשר הקמת ישוב לקבוצה שאינה מתאימה לקריטריונים שהם קבעו: א. היישוב צריך להיות מבוסס על תפישה קולקטיבית... ב. הקמת יישוב אפשרית רק דרך מה שכונה אז 'תנועות מיישבות'... היישוב חייב להיות קיבוץ או מושב אחרת לא יוקם". "מהר מאד ראינו שהדברים נגררים למאבק מר וקשה, שבו גייסו 'המוסדות המיישבים' ממש את כל עוצמתם למלחמה בלתי מתפשרת נגד הגרעין הצעיר שלנו ונגד רעיון היישוב הקהילתי בכלל. המאבק הזה לצורותיו השונות, נמשך בין 1975 ל- 1982, עת הוקמה יובלים כיישוב קהילתי, בדיוק במתכונת שתכננו, למרות ההתנגדות שהייתה ומאז נמוגה כעשן".

על הבקשה להקים ישוב לא חקלאי בגליל הגיבו במחלקה להתיישבות: "איננו מעוניינים להקים סביון בגליל".

ההתנגדות העיקשת של המחלקה להתיישבות ורענן וייץ לישוב הקהילתי מודגמת בתולדות היישוב עצמון- שגב בגליל. ב 1953 הוחלט על התוכנית ליהוד הגליל. בשגב הוקמה היאחזות נח"ל של איחוד הקבוצות והקיבוצים. כשהתברר שאין במקום קרקע ומים היאחזות פורקה ובמקום הוקם ב- 1956 "כפר חוצבים ויערנים", המחצבה נסגרה והיישוב פורק... וב- 1960 הוקם במקום "כפר עבודה" בחסות הקרן הקיימת. ב- 1972 נותרו במקום משפחות בודדות שביקשו לעזוב את הכפר... רענן וייץ הציע ליישב במקום עולים מגרוזיה שיתפרנסו מתעשייה...

ב 1.12.72 פרסם נחום ברנע בעיתון "דבר" כתבה, "יישובים ללא אב" וסיפר על המושב של פאג"י מבוא מודיעין הסובל מחוסר מעומדים: "אילו הייתה פאג"י מוכנה לאכלס את מודיעין על בסיס לא שיתופי, להקים למשל שכונת ווילות עירונית... היו לה מועמדים רבים". על שגב כתב ברנע: "רענן וייץ הציע ליישב במקום עולים מגרוזיה שיתפרנסו מתעשייה...חבל שאין גוף אחד בישראל המטפל בהתיישבות עירונית כשם שהמחלקה להתיישבות מטפלת בהתיישבות החקלאית".

עוזי גדור מסביר את התנגדותו העיקשת של רענן וייץ לישוב הקהילתי והניסיונות הפתטיים של כפ"תים, מרכזים כפריים, מצפים, כפרי עבודה וכו', בכך שוויץ היטיב להבין שבישוב קהילתי ללא משק וכלכלה, אין מקום וצורך במחלקה להתיישבות...

ב 1977 בחודשים האחרונים לפני המהפך חלה תזוזה מסוימת. רענן וייץ הציע לעוזי גדור להציע את הרעיון של היישוב הקהילתי לפנחס ספיר... הפגישה עם ספיר התקיימה ללא תוצאות.

בסוף 1976 ועדת ההתיישבות של המרכז החקלאי (ועדת גבתי) סיירה ביישובי גוש עציון: "הביעה את תמיהתה על המציאות המתהווה והולכת באלון שבות ואשר אינה תואמת כל הגדרה מקובלת. הודגש כי חסרה כל חפיפה בין הגדרת היישוב כ'מרכז גושי' לבין תפקודו ומגמת פיתוחו, בניית מגורים פרטיים, עבודת חוץ כענף תעסוקה עיקרי והיעדר מוחלט של שירותים לאזור. אנשי הסוכנות נטלו על עצמם גיבוש הצעה בנוגע לעתיד היישוב, בכלל זה תגבור התעסוקה במקום".

"על הקמת ועדה בין משרדית לבחינת רעיון היישוב הקהילתי סוכם בפגישה בין שר השיכון מר א. עופר לבין פרופ' א. וייץ ראש המחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית." (דף ידיעות מס. 5 של "תנועת היישובים העירוניים החדשים". 13.1.76).

בינואר 1978 התפלג "גרעין גילון" של עובדי רפאל לשתי קבוצות בנות עשרות משפחות כל אחת, האחת שהקימה בהמשך את יובלים קיבלה את חסות התאחדות האיכרים והשנייה שהקימה בהמשך את עצמון הצטרפה לתנועת המושבים.

במאי 1977 התקיימו בחירות, הליכוד הרכיב את הממשלה ואריק שרון התמנה לשר החקלאות ויו"ר ועדת השרים להתיישבות.

ב 9.10.77 ביקש גרעין עובדי רפאל (עצמון) במכתב לאריק שרון: "להקים ישוב קהילתי". בפגישה עם שרון כעבור שלושה ימים סוכם: "הועלתה האפשרות של הקמת היישוב כיישוב קהילתי שלא במסגרת תנועת המושבים".

חילופי השלטון חיסלו בהדרגה את המכשולים בפני הקמת יישובים קהילתיים, "ועדת גבתי" חדלה למעשה להתקיים, והיישובים הקהילתיים (ללא "תנועה מיישבת") הפכו לצורת ההתיישבות, כמעט היחידה.

כמה מסקנות אישיות

הצלחת ההתיישבות של גוש אמונים נובעת בעיקר מאימוץ המבנה של "היישוב הקהילתי".

ההצלחה והאטרקטיביות העצומות של יובלים, עצמון, תמרת ויישובים קהילתיים חילוניים נוספים בגליל הם הוכחה להנחה זו.

המשבר של התנועה הקיבוצית ו"הבצורת" בהקמת קיבוצים חדשים במחציתה השנייה של המאה העשרים, לא נבעו משקיעתה של תנועת העבודה, אלא מדבקות ממושכת בשיטה שעבר זמנה.

הפופולריות הרבה של בנים ומשפחות מהערים להצטרפות ל"קיבוצים המתחדשים", תוך נכונות על ידם, להשקיע סכומי כסף ניכרים בהצטרפותם לקיבוצים, מחזקת את ההנחות שהובעו למעלה.

ניתן לחדש את ההתיישבות הקיבוצית במבנה המבוסס על "הקיבוץ המתחדש" שהוא אטרקטיבי למשפחות רבות מאוד ואינו דורש תקציב ממלכתי לבנייה ואמצעי יצור.

נספחים

העבודה של ישעיהו יחיאלי

ישעיהו יחיאלי, יליד 1950. מראשוני ישיבת אור עציון והישוב אלון שבות. ב 1976 החל ללמוד לתואר ראשון באוניברסיטה העברית בחוג למדעי המדינה.

באותה שנה כתב את העבודה על "תנועת הישובים העירוניים החדשים ומאבקה להכרה ב'ישוב הקהילתי'".

העבודה בת 15 עמודים הינה עבודה של סטודנט בן 25 בשנתו הראשונה באוניברסיטה. ישעיהו לא היה פעיל בתנועה הנ"ל ולא הכיר את ראשייה. למרות כל אלה ישנה חשיבות לעבודה שנכתבה בשנה היחידה בה התקיימה התנועה. מבין ראשי התנועה שוחח ישעיהו עם יואל בן נון ועם עוזי גדור. מסיבות אלה יש עניין מהתרשמותו האוטנטית של ישעיהו יחיאלי:

-הפעילים בתנועה אותם מזכיר ישעיהו הם עזרה זהר, יהודה הראל, חנו פורת, ועוזי גדור.

-פעילות התנועה התרכזה בעיקר במאמץ רב ובפעילות מרובה להכרת "המוסדות" בתנועה התיישבותית לגיטימית והכרת מוסדות המדינה והסוכנות ב"ישוב הקהילתי" כצורת התיישבות נוספת למושב ולקיבוץ.

-הפעילות נעשתה מול ועדת השרים להתיישבות בראשית ישראל גלילי ומול המרכז החקלאי וסנטה יוספטל. המתנגדים לשני המאמצים היו בעיקר ישראל גלילי, סנטה יוספטל וכל התנועות התיישבותיות המיוצגות בוועדת גבתי של "המרכז החקלאי". רענן ויץ הסכים לישובים לא חקלאיים (הכפ"תים) אך שלל ישובים ללא אמצעי יצור משותפים.

-עד לכתיבת העבודה של ישעיהו יחזקאלי המאמצים לא זכו לכל הצלחה.

תמרת

אף כי הטענה שתמרת היא הישוב הקהילתי הראשון אינה מדויקת, יש עניין בסיפורה של היוזמת והמתכננת, דבורה בר אילן.

בתחילת נובמבר 1976 התקימה בתימורים הישנה פגישה ראשונה של המשפחות שהתענינו בהקמת ישוב במקום. (תימורים היה מושב שהתפרק).

לדברי דבורה האנשים שהוזמנו לפגישה היו " בני קיבוצים ומושבים שנשאר חסרי זכויות במקרקעין של הוריהם ושקהילה עם בית ספר אלטרנטיבי יכולה לעניין אותם. קהילה שמקיימת חגים ומועדים בדומה לקיבוצים דאז, שיש לה עניין משותף בחינוך, קהילה שמורכבת מאנשים שחיים קרובים לטבע מושכים אותם"

ב 4 במאי 1978 התקימה פגישה בהשתתפות שישה היזמים, ביוזמתו של חגי בנימין סגן יו"ר מועצה אזורית קישון, **שהציע שהישוב יהיה "ישוב קהילתי"**.

נקבעה ועדה לניסוח תקנון, מטרות ומנהל של היישוב. המטרה: "יצירת אלטרנטיבה לנו כבני מושבים שאין להם אפשרות לקבל ירושה של מגרש במושב. אלטרנטיבה שבזמנו באה לפתור בעיה של הרבה צעירים שרצו להישאר במסגרת כפרית וקהילתית בדומה לזו שגדלו בה, מבלי להיות חקלאים- לא במושב ולא בקיבוץ" מוקי בצר נבחר למנהל הפרויקט ודבורה למתכננת. (דבורה ורדית בר אילן).

בתחילת 1980 הביא חגי בנימיני את אריק שרון, שר החקלאות ויו"ר ועדת השרים להתיישבות, לשטח, והסביר לו שישוב קהילתי זו הדרך היעילה ביותר כי ישובים קהילתיים זקוקים למעט קרקע יחסית למספר התושבים.

לשאלתו של אריק כמה כסף אתם צריכים? ענו "לא צריכים כסף. צריכים אישורים!"

היום בתמרת למעלה מאלפיים תושבים.

בשבועון "קיבוץ" 6.1.88 במדורו "מאחורי הסיבוב" תאר יהודה הראל את הצלחתו המדהימה של הישוב הקהילתי תמרת מול גסיסתה של ההתיישבות הקיבוצית הצעירה. הרשימה התקבלה בהכחשה וכעס על ידי פעילי הקיבוצים.

הערות על המקורות

הדברים מתבססים, פרט לזיכרונותיי וקטעי עיתונות, בעיקר על המקורות הבאים:

ארכיון יהודה הראל בארכיון הגולן.

ארכיון יד טבנקין: ארכיון פרופ' אריה הראל.

עבודה סמינריונית של ישעיהו יחיאלי, במסגרת לימודיו לתואר ראשון בחוג למדעי המדינה, באוניברסיטה העברית: "תנועת הישובים העירוניים החדשים" ומאבקה להכרה ב"ישוב הקהילתי". קיץ 1976

"האתר הרשמי של עוזי גדור" באינטרנט.

האתר של דבורה בר אילן המוקדש לישוב תמרת.

ארכיוני הישובים, בעיקר בני יהודה, עופרה, יובלים, עצמון.

ספרים

לביאה אפלבום, דוד נוימן, בין כפר לפרבר, צורות ישוב חדשות בישראל, רחובות 1987. (מחקר במסגרת המחלקה להתיישבות).

יעקוב ליכטר וחברים, יובלים, סיפורה של פריצת דרך. 2019

נפגשתי וראיינתי (טלפונית), בין השאר, את עוזי גדור, יעקב ליכטר, מוני בן ארי (מיסד כפר אדומים). דבורה בר אילן, יוזמת ומתכננת של תמרת.